

ANOTACE

Vysokoškoláci o totalitě. Sborník oceněných studentských prací 2009

Ústav pro studium totalitních režimů,
Praha 2009, 280 stran

Sborník je sestaven z deseti studií vyšších z pera vysokoškolských studentů a mladých historiků, které byly prezentovány dne 27. března 2009 na půdě Ústavu pro studium totalitních režimů při příležitosti konání prvního ročníku studentské vědecké soutěže, která nesla název *Vysokoškoláci o totalitě*. Studie, vypracované autory na základě jejich bakalářských a diplomových prací, byly vybrány odbornou komisí skládající se z některých historiků Ústavu pro studium totalitních režimů, takže prošly dvojím kritickým pohledem jak vedoucích daných prací, tak členů odborné komise. Svou úroveň pak nejenže splnily požadavky, které na historickou práci klade současná historická věda, ale prokázaly také skutečný zájem o předkládanou látku a snahu o pochopení širších dobových souvislostí stejně jako snahu o čtivé podání.

Autoři jsou ve sborníku prezentováni podle abecedního pořadí, takže na prvním místě se nám představí Libor Bílek se svou studií *Akce „Včela“*. *Vyšetřování údajné protistátní skupiny na Uherskobrodsku v roce 1951*. Jeho článek rozvádí tzv. akci „Včela“, tedy vykonstruovaný případ Státní bezpečnosti, který se odehrál v Uherském Hradišti a vyústil do odsouzení 26 osob k mnohaletému vězení v srpnu roku 1952. Tato akce byla přitom založena na myšlence existence odbojové skupiny právě s názvem „Včela“, která měla pomoci západních spojenců připravovat ozbrojený převrat, jejíž reálnou existenci však autor téměř vyloučil. Ve svém článku nám tak nepředkládá pouze popis dané akce a metody vyšetřování, ale rovněž důvěryhodný rozbor širších záměrů Státní bezpečnosti, potažmo ústředních orgánů v Praze, a rovněž také

reálné nesnáze a odchylky od předem zhruba vytýčeného plánu, který měl vést k paralýze Československé strany socialistické na Uherskohradištsku tím, že budou pozatýkáni někteří její nepohodlní členové, i když rozsah a prezentovaný důvod zatýkání byl průběžně během vyšetřování ještě modifikován.

Druhý, ve sborníku publikovaný článek, nese název *Politické aspekty poúnorového československého exilu v Kanadě* a jeho autorem je Jakub Hodboč. Ten nejdříve krátce referuje o použité terminologii a o historii migračního hnutí Čechů a Slováků do Kanady a poté přikročí ke zkoumání samotného československého exilu po únorovém převratu. Autor podrobněji vylíčil činnost a organizaci tzv. Československého národního sdružení, což byla nejvýznamnější krajanská organizace působící v Kanadě v době kolem roku 1948, a začlenil ho do rámce podpůrných organizací a institucí pro exilové uprchlíky z Československa obecně. Hlavním těžištěm studie je, jak ostatně napovídá sám název, politický aspekt, který exil doprovází, neboť do exilu odešla řada významných představitelů ze zakázaných politických stran. Tento politický aspekt pak autor na jednu stranu charakterizuje úsilím o sjednocení politického proudu pod jasným politickým vedením, na druhou stranu ale rovněž neúspěchem těchto snah a v návaznosti na to roztržštěností československé exilové politické reprezentace, i konflikty vzniklémi mezi novými poúnorovými exulanty a staršími etablovanými krajanskými sdruženími v Kanadě.

V pořadí třetí článek nese název *Město Děčín v letech 1945–1948. Pohled na dějiny okresního města na rozhraní dvou totalit*. Autor článku Tomáš Hradecký zde předkládá sondu do historie města Děčína, na základě které, jak sám uvádí, chce konkrétněji objasnit nesvobodné „před-totalitní“ období let 1945–1948. Toto období obecně charakterizuje jako cestu vedoucí k odstranění demokratických

prvků díky důsledné všeobecné „politizaci společnosti“. V článku se tak sice v podstatě nevěnuje politickému pozadí vedoucímu ke vzniku dalšího totalitního režimu v Československu, na druhou stranu se však zaměřuje na celkem detailní popis situace uvnitř města Děčína, kterou svým způsobem zasazuje do celostátní situace komunizace státu. Díky jeho popisu se tak dovíme o administrativním členění města, o jeho osvobození spojeneckou armádou a o poválečných potížích, se kterými se město potýkalo, jako byly národnostní problémy, internace a následné deportace Němců. Jako cestu ke komunizaci pak předkládá popis průběhu voleb do Národního shromáždění, přerozdělování majetku, dvouletý hospodářský plán, vznik a fungování Sboru národní bezpečnosti, vznik akčních výborů, a to vše v dosahu Děčína a jeho okolí.

Následující, čtvrtý sborníkový článek má název *Reflexe Pražského jara v okrese Ústí nad Orlicí* a jako autor je podepsán Tomáš Hubálek. Po krátkém vymezení hranic okresu a popisu jeho stranické struktury v roce 1968 věnuje pozornost reakcím okresního výboru KSČ v Ústí nad Orlicí na změny odehrávající se uvnitř ÚV KSČ. Obecně shrnul, že informace o pražském dění se do okresu dostávaly s jistým zpožděním a že více než politické otázky zajímaly jak vedení okresu, tak i samotné občany spíše otázky ekonomické. Z obecného hlediska pak také uvedl, že jak stranická okresní struktura, tak i občané přijímali informace o demokratizaci poměrů pozitivně a snažili se zapojit do dění. Autor se dále ve studii držel obsahu dochovaných pramenů ze Státního okresního archivu v Ústí nad Orlicí, takže velký prostor věnoval rozboru hospodářské situace okresu, konkrétně jeho problémům způsobeným nesprávnými, stranicky řízenými pochody a negativní cenovou politikou, která se týkala všech místních občanů. Velká a závěrečná část studie je pak

ještě věnována vojenské intervenci a přítomnosti vojsk Varšavské smlouvy v okrese.

Jako pátá v pořadí se ve sborníku prezentuje Markéta Chalupová se svým článkem *Odbojová skupina bratří Mašínů a její reflexe v dobovém československém a německém tisku*. Autorka v úvodu stručně popíše nástup komunistického režimu k moci a vyjmenuje hlavní metody perzekuce nepohodlných osob. Následuje přehled odbojových aktivit bratrů Mašínových a jejich skupiny s příhodnými citáty a popisem jejich útěku do Západního Berlína. Závěrečná, a dá se říci stěžejní část se zabývá charakterem tiskovin, které byly základem pro její práci, a rovněž prostředím, ze kterého tyto tiskoviny vycházely. Pozornost je pak odděleně věnována tisku západoněmeckému a východoněmeckému a tisku československému. Při jejich popisu se autorka věnuje ještě dalším podrobnostem týkajícím se bratrů Mašínových. Sleduje pak na nich praktickou stránku cenzury a demagogie v komunistickém režimu a snaží se analyzovat prostor věnovaný jednotlivým situacím spjatým s Mašínými. Z toho bylo vypořováváno, že československý a východoněmecký tisk si je obsahem velmi podobný, naproti tomu tisk západoněmecký věnuje Mašínům více pozornosti, ale soustředí se pouze na útek jejich skupiny.

V pořadí šestý článek napsala Kateřina Joklová a nese název *Politický proces Emil Weiland a spol.* Po kritice pramenů nám v něm autorka představí údajnou ilegální skupinu libereckého kraje, kterou měli vést bývalí poslanci národních socialistů Emil Weiland a Jaroslav Kolín. Tuto skupinu se pak v roce 1950 vyšetřovatelům podařilo dát do souvislosti s monstrprocesem s Miladou Horákovou, když měla jí a pražskému „záškodnickému vedení“ posílat informace. Dovíme se o struktuře této ilegální organizace, o jejich členech, ale hlavně o metodě vyšetřovatelů, kteří se snažili tuto skupinu vypátrat a rov-

něž také zkonstruovat. Pomohli jim v tom pravděpodobně tajní agenti, kteří danou skupinu infiltrovali. Soudní líčení s obviněnými potom mělo prvky veřejného monstrprocesu a vedlo k mnohaletým trestům i k popravám. Autorka však popisem procesu nekončí a dále se věnuje osudům obviněných, podmínkám v komunistických věznicích i důvodům jejich propuštění.

Sedmý publikovaný článek má název *Dějiny obce Zlatá koruna 1918–1945* a jeho autorem je Jaroslav Král. Ten se po krátkém vylíčení historie obce začne skutečně zabývat jejími dějiny až od roku 1938 a snaží se pak charakterizovat změny doprovázející vznik a existenci druhé republiky a jejich dopad na tuto konkrétní oblast, která sice zůstala na československém území, ale hraničila s Říší. Studie tak řeší příliv uprchlíků z pohraničí a změny, které to přineslo do školství v kraji v podobě fluktuace žáků a také do kulturní oblasti, ve které autor zmiňuje pozitivní změny způsobené příchodem některých schopných kulturních pracovníků. V následujícím protektorátním období se autor musel vypořádat se širším okruhem témat, jako je kolaborace a naopak snaha občanů dostat se k objektivním informacím z fronty. Pozornost je věnována také kultuře, každodennímu životu a nacistickému útlaku v celostátním měřítku a v návaznosti na to v měřítku projednávané obce. Závěr studie je vyhrazen poměrně podrobnému popisu tzv. květnového povstání a jeho průběhu na Zlatokorunsku, přičemž je důraz kladem také na osobní rozměr skutečných postav a jejich příběhů.

Jako osmá v pořadí se ve sborníku představí Barbora Skálová a její studie s názvem *Rozmach radikální levice ve Finsku ve spojitosti se srpnovou okupací Československa*. V první kapitole nám autorka krátce představí historii Komunistické strany Finska, kterou ukončí konstatováním o rozkolu v řadách finských komunistů, způsobeném právě okupací Čes-

koslovenska v srpnu roku 1968. Tím nás uvede rovnou i do další kapitoly, která se reakcí na okupaci Československa blíže věnuje, a konstatuje pak, že i když se většina finských komunistů stavěla k československým reformám pozitivně a okupaci odsoudila, působila mezi nimi také silná tzv. Sinisalova frakce, která zastávala opačné stanovisko, což vedlo k rozdělení strany v roce 1969. Následující kapitola nám objasní politickou situaci, ve které se tehdejší Finsko nacházelo, v souvislosti s termínem finlandizace, kdy si sice udrželo demokratický režim, ale neudrželo si nezávislost na SSSR. Po takovém vyjasnění situace autorka podrobně popisuje a charakterizuje radikálně levicové hnutí tzv. taistovců, které po roce 1970 na několik let ovládlo akademickou půdu a bylo charakteristické svou spoluprací s extrémním křídlem finské komunistické strany pod vedením Taista Sinisala.

V devátém sborníkovém článku *Selský stav na Rokycansku v době kolektivizace zemědělství a socializace vesnice* se představí Jana Štásková. Ta si vzala v úvodu za cíl definovat selský stav na Rokycansku, potažmo celkově určit tzv. kulaka a popsat jeho historickou situaci v kontextu kolektivizace zemědělství 50. let. Ukazuje, jak komunistický režim rozdmýchával nenávist obyvatel k této vedoucí vrstvě vesnic, připomíná však také nepřesnost a nejasnost v jejím vymezení komunisty. Seznámí nás dále s metodami likvidace kulaků, které byly nejčastěji prováděny skrz nadsazené kvóty povinných dodávek. Přes popis obecného trendu zakládání JZD nás potom dovede ke konkrétnímu případu rokycanské oblasti se zaměřením na popis chodu JZD v souvislosti s útlakem kulaků. Autorka připomíná tzv. akci „K“, které měla vést k likvidaci selského stavu a kterou bylo na Rokycansku v letech 1951–1955 postíženo šest osob. Tyto osoby a jejich konkrétní osudy nám nakonec přiblíží.

Jako poslední je ve sborníku zařazen článek s názvem *Kolektivizace na Novopacku: příkladný „kulacký“ proces a životní zápolení s jeho důsledky*. Tato studie autora Jiřího Urbana byla potom na konferenci celkově označena jako nejlepší. Autor nás v ní hned na začátku vtáhne do dobových životních podmínek kulaků, když nám představí jeden konkrétní případ postižené rodiny a na ní předestře obecně teze hospodářského tlaku a kriminalizace kulaků komunistickým režimem. Následuje podrobný rozbor dříve zmíněného případu postižené rodiny, hlavně hospodáře Josefa Novotného a jeho zetě Josefa Machytky. Tento případ je pak s důrazem na projednávání okres rozebrán díky vysvětlení obecnějšího a v podstatě administrativního systému, který vedl k útlaku a trestnímu postihu statkářů. Následuje část věnovaná popisu a rozboru soudního procesu s Josefem Novotným a Josefem Machytkou. Oba byli obviněni z trestného činu sabotáže a ohrožení zásobování a odsouzeni ke dvěma a třem letům vězení. Jejich majetek propadl státu, i když v odvolacím řízení byl potom roku 1952 oběma trest vězení snížen a místo zabavení majetku vyměřena peněžitá pokuta. V rozboru případu nakonec autor poodhalí širší pochody vedené diktátem politické linie, zvláště v souvislosti s omezením volného trhu s masem a tuky v létě roku 1951. V důsledku nedostatečného zásobování obyvatelstva pak odstartovala tzv. akce „Maso“, v jejímž rámci byly chybějící nadsazené dodávky či zatajování zvířectva označeny za trestný čin. Ministerstvo spravedlnosti proto vedlo kraje směrem k potrestání „vesnických boháčů“, kteří měli údajně nedostatkové maso hromadit. Autor nás nakonec informuje o formě a podmínkách věznění obou odsouzených statkářů, o životě jejich rodin a o pozdější snaze o revizi jejich procesu.

◆ Alena Kokešová

JAKUBČIN, Pavel: *Likvidácia reholí a ich život v ilegálite v rokoch 1950–1989*
Sborník z vedecké konferencie, Bratislava 5.–6. 5. 2010

ÚPN, Bratislava 2010, 287 stran

Publikace slovenského Ústavu paměti národa (dále jen ÚPN) je výsledkem úsilí důstojným způsobem připomenout šedesáté výročí útoku totalitní moci proti římskokatolickým řádovým společenstvím. ÚPN se ve spolupráci s církevními institucemi (Římskokatolická cyrilometodějská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislavě, Konference vyšších představených mužských i ženských řádů na Slovensku a Rada pro historii Slovenské biskupské konference) přímo podílel na organizaci loňské akce se zajímavou mezinárodní účastí.

Slovenští odborníci na církevní historii z okruhu řádových komunit (např. Mgr. Mária Greškovičová, členka misijní kongregace Služebnice Ducha Svatého), z akademických pracovišť na bratislavské univerzitě (Doc. ThDr. Josef Haľko, PhD.; dále prof. PhDr. Róbert Letz), na univerzitě v Trnavě (ThDr. Martin Šabo CSsR, PhD. nebo prof. ThDr. Ladislav Csontos, PhD., též člen Societas Jesu jezuitského řádu), z ÚPN (Mgr. Lenka Bernátová) a další přispěli do sborníku téměř dvěma desítkami textů.

Tematický rozsah příspěvků je bohatý a neomezuje se pouze na bezprostřední realizaci akce „K“ („Kláštery“ – přepadení sídel mužských řeholí v noci 13. dubna 1950, ve slovenské tradici označované jako barbarská noc, viz též stejnojmennou prezentaci na www.upn.gov.sk) a akce „R“ („Rehoľníčky“, akce proti mateřincům a dalším domům ženských řádů). Záměrem autorů bylo postihnout perzekuci řádů v širších souvislostech: ukázat její přípravu po stránce právní, operativní i propagandistické, upozornit na důsledky pro život církve a věřících

obecně i konkrétně (ve vzpomínkách na tíživé až tragické osudy jednotlivých řeholníků a řeholnic – na Slovensku bylo např. pouze v samotné akci „R“ odvečeno do internačních klášterů 1962 řeholnic, které byly vystěhovány ze 137 objektů; na obranu místních řeholních komunit věřící aktivně vystoupili v patnácti dosud zdokumentovaných případech).

Zároveň se jednalo o obrovský majetkový přesun, při kterém došlo k rozkradení a zničení mnoha sakrálních památek, knihoven a dalšího cenného inventáře (příspěvek Marka Šeregiho a Petera Budaje obsahuje odhad historických a kulturních škod vzniklých v důsledku akce „K“ v celém Československu na 6 miliard Kčs). V dalších referátech (M. Greškovičová) zaujalo tvůrčí uplatnění metod orální historie. Konkrétně se zde podařilo audiovizuálně zachytit vzpomínky více než osmdesát řeholnic.

Další příspěvky ukázaly vynalézavost, s jakou se řádové komunity pokoušely čelit likvidačnímu tlaku: snažily se uchovat si vzájemný kontakt, spojení s internovanými představenými (nejtvrdším internačním místem byl klášter v Podolinci, připomínající trestnici a hlídáný strážní službou z Leopoldova), podporovat zatčené spolubratry a spolusestry, ale i další kněze a věřící, zajistit přežití řádových společenství cestou utajené formace dorostu zahrnující i samizdatovou produkci studijních materiálů pro adepty řádového života.

Zahraniční témata byla zastoupena českým badatelem Vojtěchem Vlčkem. Příspěvek věnovaný mužským řeholím pojal též jako srovnání s postupem proti církvi a řádům v Maďarsku, Rumunsku a Polsku, včetně popisu místních iniciativ kněží podporujících prosovětské režimy. Ještě dále geograficky na východ se zaměřil Peter Mulík, autor domácí, avšak ve svém bádání orientovaný na širší evropské souvislosti.

Poměry v někdejších SSSR výmluvně ilustroval na likvidaci 722 pravoslavných klášterů za pouhé tři roky 1921–1923. Na Ukrajině byla řeckokatolická církev jako celek obviněna z podpory banderovců, administrativním rozhodnutím byla proti vůli věřících včleněna do pravoslavné církve a následně bylo zatčeno přibližně 800 kněží. Atmosféru v Titově Jugoslávii vystihl příspěvek prostřednictvím procesu s arcibiskupem Alojzem Stepinacem v roce 1946 (první svého druhu v sovětské zájmové sféře s rozsudkem 16 let vězení). Odpověď na otázku: „Co mohla učinit Svatá stolice pro české katolíky?“ (rozuměj v poměrech formování tzv. tajné církve a ilegálních řádových struktur na přelomu 50. a 60. let) se pokusil ve svém příspěvku poskytnout profesor římské Univerzity Europea Massimiliano Valente.

Nesporným přínosem sborníku je snaha postihnout bdělým okem bezpečnostního aparátu stále sledovaný život řádových komunit po opadnutí nejtvrdsí perzekuce padesátých let, přes krátké období uvolnění koncem let šedesátých a dílčími zatykáni nijak nešetřící (stíhání za účast na výrobě a rozšiřování samizdatové náboženské literatury, za maření státního dozoru nad církvemi atd.) normalizaci až těsně do pádu totality.

◆ Markéta Doležalová

**TROCKIJ, Lev Davidovič: *Můj život*
Academia, Praha 2010, 592 stran**

Do rukou se nám dostává zcela nové české vydání paměti ruského revolucionáře, státníka a později věčného emigranta Lva Davidoviče Trockého (8. 11. 1879 – 21. 8. 1940), které sám autor nazval zcela jednoduše a výstižně *Můj život*. Autorův text je doplněn doslovem historika Václava Vebera. Kniha je navíc vybavena seznamem Trockého prací a jmeným rejstříkem.

Můžeme zde sledovat autorovy osudy od jeho dětství v zámožné sekularizované židovské rodině na jihoukrajinské vsi; později se s ním setkáváme jako s nadaným, byť problémovým studentem, který se postupně vyvíjí v obávaného revolucionáře. Ústřední část knihy vypráví o autorově podílu na Říjnové revoluci a na vítězství bolševiků v následné občanské válce. V závěru se Trockij věnuje úpadku svého vlivu v zemi, který vrcholil jeho vyhnanstvím ve středoasijských republikách tehdejšího sovětského Ruska a končí roku 1929, kdy je nucen navždy opustit Rusko bez možnosti návratu. A v tomto roce také jeho paměti vznikají, v neutěšených podmínkách na malém tureckém ostrůvku Prinkipo v Marmarském moři, který se nalézá nedaleko Istanbulu.

Tuto knihu autor zamýšlel především jako obranu proti svým kritikům, kterými byli především J. V. Stalin a jeho klika. Jedná se o knihu velice čtivou, protože autor je skutečným mistrem pera a pomocí svého fenomenálního intelektu jistě dokázal o své pravdě přesvědčit nejednoho čtenáře. Výše uvedené dílo však má také mnoho negativních rysů, bez kterých se podobné práce většinou neobejdou. Tak především je jeho líčení pojato velice subjektivně a důsledně se vyhýbá místům, kde by se mohla jeho osoba promítnout ve špatném světle. Trockij tak například nepíše o svém podílu na masakrech občanské války a o brutálním postupu vůči nepoddajnému obyvatelstvu v době, kdy zastával nejvyšší stranické a politické funkce v zemi. Celé dílo je také prostoupeno Trockého negativními osobními vlastnostmi, ke kterým patřil zejména jeho pocit intelektuální nadřazenosti vůči takřka všem, určitá arogance k okolí, naprosté podceňování oponentů a mnohdy až nezdravá sebejistota. Výše uvedená negativa však uvádí na pravou míru docent Veber ve svém doslovu.

Naopak zajímavě působí Trockého vylíčení zákulisí jednání sovětské delegace s delegací centrálních mocností o míru v Brest-Litevsku. Českého čtenáře jistě také zaujme Trockého vztah k Čechům. Uvádí že to byli právě Češi, kdo jej v Oděse získali pro marxistické myšlení. Když se však na kodaňském kongresu druhé internacionály v roce 1910 řešil postoj k české otázce, líčil Trocký tehdejší české sociálně demokratické vůdce Bohumíra Šmerala, Antonína Němce a Františka Soukupa jako ubohé národní omezence a šovinisty. Těmi však nikdy nebyli.

Knihy i přesto zůstávají velice cenným svědectvím o autorovi a době, ve které žil a pracoval.

◆ Pavel Bajer